

Анастасія ВЕГЕШ

НАЗВИ ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ
РОМАНУ «ВОРОШИЛОВГРАД» СЕРГІЯ ЖАДАНАНауковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24
УДК 811.161.2'373.2''19''

Вегеш А. Назви літературних персонажів роману «Ворошиловград» Серія Жадана; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми роману «Ворошиловград» Сергія Жадана. Подається опис власних назв героїв, визначаються функції літературно-художніх антропонімів, способи їх творення.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, варіанти імен, прізвиська, етимологія імені, характеристична функція.

Annotation. In this article author researches the proper names of the literary heroes in the novel “Voroshilovgrad” written by Serhiy Zhadan. The article also gives the description of the proper names of the literary heroes, determines their functions and the ways of their creation.

Key words: proper name of the literary hero, variants of names, nicknames, etymology of name, characteristic function.

Переможцем книжкової премії «Книга року Бі-Бі-Сі – 2010» став роман Сергія Жадана «Ворошиловград». «Ворошиловград» – «справді серйозний і доволі реалістичний роман. Цьому реалізмові не заважають вкраплення химерності чи «сюрреалізму», а також численні напівпоетичні вставки» [14]. Роман «Ворошиловград» є частиною неперервного потоку людського досвіду, надбанням певної історичної доби, культури, естетичних та ідеологічних поглядів. Він включає в себе всі ознаки своєї доби – ідеологічні й стилістичні, біографічне життя автора, жанрові особливості. Змальовані у «Ворошиловграді» люди «створюють значну частину чарівності роману. Ці люди – не психологічні монади, відокремлені від решти світу в своїй несхожості на інших. Усі вони визначені своїм середовищем, соціальним становищем, життєвою історією» [14]. Імена літературних персонажів стають відображеннями всіх цих явищ та можуть набувати характеру яскравих аналогій, культурних алюзій, асоціацій явних і ледь уловних, загальноприйнятих і езотеричних [7, с. 84].

Мовна майстерність письменника безпосередньо пов'язана зі стратегією вдало обраних імен персонажів. Для багатьох авторів така стратегія є провідною. Не є винятком і сучасний письменник Сергій Жадан.

Мета нашого дослідження – аналіз власних назв персонажів роману С. Жадана «Ворошиловград», визначення їх функцій та способів творення.

У романі «Ворошиловград» дуже багато імен персонажів. Вони можуть фігурувати у різних варіаціях, часто виконують номінативну функцію. Нами зафіксовано основний набір канонічних онімів: *Аркадій, Григорій, Ольга, Прохор, Семен*, які лише називають персонажів.

Та значний відсоток імен виконує характеристичну функцію, особливо експресивно-оцінну.

Досліджуючи літературно-художні антропоніми (надалі ЛХА) роману «Ворошиловград», ми звернули увагу на словотвірні варіанти імен персонажів, які мають емоційне забарвлення, до того ж здебільшого здрібніло-пестливе. Їх вживають найчастіше, коли звертаються до дітей або молодших за віком людей. Герої С. Жадана такими варіантами імен називають один одного, а вони – люди старші (33 роки і більше), на відміну від персонажів романів «Депеш Мод» та «Гімну демократичної молоді». Як бачимо, друзі виростили, а форми називання залишились старі. Пор.: «Ти *Бориса* Колісниченка знаєш? *Болика* ?»; «*Боря і Льоша* – *Болік і Льолік* були двоюрідними братами». Найбільш продуктивним у творенні імен героїв є суфіксальний спосіб. Нами зафіксовані варіанти, утворенні від скорочених імен (*Болік, Льолік, Колюня, Олюня, Толік, Юрік*); пейоративні варіанти (*Вовец, Герич, Дімич*); усічувально-суфіксальним способом (*Боря, Льоня, Паша*).

Серед найпродуктивніших формантів перше місце посідає синкретична морфема -а (-я), що поєднує функції закінчення та суфікса [12, с. 135-136]. Варіанти, утворені усічувально-суфіксальним способом найчастіше від апокопованої основи за допомогою цієї морфemi, становлять більшу частину назв героїв роману: *Гоша, Вася, Діма, Катя, Маши, Наташа, Петя, Саши, Сірвожа, Шура*. Ці варіанти імен, особливо гіпокористичні, функціонують як нейтральні або ж демінутивні імена [11, с. 126]. Останні активізувалися під впливом російської мови, якій протягом тривалого часу не тільки в описуваному Ворошиловграді, а й в усій Україні надавали особливого статусу. Такі розмовні іменні варіанти

не вписуються у норми української літературної мови.

Деякі ЛХА вимальовують цілі антропонімні ряди: *Герман – Гера – Гер – Герич; Борис – Боря – Болік; Леонід – Льоня – Льоша – Льолік; Григорій – Гриша – Гриш; Паша – Пашок – Павлуха* і т. п.

Значний відсоток ЛХА становлять імена, на яких позначилась відсутність кличного відмінка у російській мові: *Гриш, Коч, Оль, Шур*. Вони у звертаннях мають усічену форму, функціонують у розмовно-побутовому мовленні.

Серед імен персонажів трапляються імена, запозичені з інших антропонімічних систем: німецькі – *Ернст, Кароліна*, англійські – *Артур, Глорія*, грузинські – *Гія, Гогі*, єврейські – *Сара*.

У романі натрапляємо на цікавий ЛХА – ім'я *Сивіла*. Словники імен і справді не фіксують таке ім'я, але ми знаходимо тлумачення імені Сібїлла (Сибїла), «яке запозичене з латини, походження та значення його невідомі. Латинське ім'я Сібїлла було первісним іменем віщунки з Малої Азії. Пізніше так почали називатися й інші ясновидючі й оракули в грецькій мовній області. Книги пророкувань називалися книгами Сібїлли. В одній з таких книг було передвіщене народження Христа» [9, с. 244]. У стародавніх греків, римлян і деяких інших народів сивілами називали мандрівних пророчиць, «легендарних жінок-віщунок» [5, с. 1311]. Героїня Жадана – азіатка, представник влади. Пор.: « - А хто така Сивіла?

- Вона їхній посланець.

- Як це?

- Ну, типу народного депутата».

Біженці чекають, що *Сивіла* народить Месію – «королеву монголів, гаранта їхньої безпеки та транзитності, що подарує їм усім надію та сподівання». Так що схожість імен незаперечна. *Сивіла* народжує золотооку дівчинку *Моку* – пророчицю й рятівницю. «І раз ми вже дійшли до цих далеких місць, раз ми вже зупинились посеред цих полів, то назовімо її Мокою», – говорить жінка. ЛХА *Мока* асоціюється найперше з Мокошею – язичницькою слов'янською богинею родючості, процвітання та небесних вод – дощу [6, с. 206]. Даючи таке ім'я новонародженій принцесі, кочівники як би дякують «місцевим духам за прихильність та добродушність». Загалом *Мокоша (Мока)* позначає водну, жіночу природу Землі.

Дуже малий відсоток у досліджуваному романі, до речі, як і в інших, становлять повні офіційні найменування: *Корольов Герман Сергійович, Пастушок Марлен Владленович*. Форма найменування «ім'я + ім'я по батькові» трапляється частіше, що ми не фіксували у творах, написаних раніше. Напр.: *Федір Михайлович, Григорій Іванович, Ольга Михайлівна, Юрій Сергійович, Гнат Юрович, Николай Николаіч*. Мають місце розмовні варіанти лиш по батькові: *Николаіч, Петрович*.

Привертають увагу ЛХА *Анджела Петровна* та *Брунгільда Петровна*. «Попелясту звали *Анджела Петровна*, голос у неї був важкий і лінєвий... Інша, кольору промислової міді, говорила нервово і нерозбірливо, ніби маючи повне горло річкового каміння, дослівно назвалась так – *Бгалинда Бгедоробна*, значити це мало, вочевидь, *Галина Федорівна* абощо, але про себе я її назвав *Брунгільда Петровна*, і називати її якось інакше моя свідомість навідріз відмовлялась. Чому, зрештою, *Петровна*, а не *Федорівна*? Мабуть, тому, що були вони між собою чимось невимовно подібні...», – розповідає Герман. Імена Анджела і Брунгільда належать до різних антропонімічних систем. Автор називає цих «жінок з досвідом» затятими іспанками, хоч ім'я *Анджела (Анжела)* латинського походження [15, с. 120], а *Брунгільда* – давньонімецького походження [9, с. 38]. Ім'я по батькові *Петровна* – зросійщена форма Петрівна. Негативні персонажі наділені непривабливими іменами. На Германа вони «діяли гнітюче, вганяючи душу в тугу й депресію».

При першому знайомстві з тим чи іншим персонажем автор натякає на його національну приналежність, а в ході подальшого прочитання – розвінчує цей міф. Наприклад, «дружину» *Кочі* звати *Тамара, Коча* підкреслює, що вона з Грузії. Зразу напрошується асоціація з грузинською царицею Тамарою. Пізніше ми довідемося, що *Тамара* не грузинка, а циганка з Ростова.

Брати *Балалаєшнікови* мають російське прізвище, утворене від апелятива «*балалайка*» – струнний музичний інструмент (13, с. 32). З розгортанням сюжету з'ясуємо, що брати – мусульмани: *Равзан, Шаміль, Барух*. На утворенні цього ЛХА позначилось накладання антропонімів двох різних антропонімічних систем.

Але повернімося до назви головного героя роману. С. Жадан не має звички подати ЛХА готовим. Він буде його поступово, дає змогу читачеві «клеїти» до купи частини найменування, розвивати уяву, робити асоціації упродовж розгортання сюжету. Так ми знайомимось з *Герою, Германом*, дізнаємося, що в нього є брат *Юрій*, ще пізніше довідемося ім'я по батькові братів – *Сергійовичі*, а далі й прізвище героїв – *Корольові*. Якби не п'яний лопіт *Ернста Тельмана*, ми, можливо, не співвідносили б ЛХА *Герман Сергійович Корольов* з космонавтикою. Пор.: «Згадай, *Германе*, ми ж усі в дитинстві хотіли стати авіаторами, хотіли літати, дістатися неба! Нас же всіх називали на честь космонавтів, чувак!» Виходить, *Германа* назвали на честь космонавта Германа Титова, його брата *Юрія* – на честь космонавта Юрія Гагаріна. Прізвище *Корольов* найперше асоціюється з прізвищем відомого авіаконструктора Сергія Корольова. А що брати по батькові – *Сергійовичі*, то це ще один доказ зв'язку ЛХА з авіацією. З таким ім'ям і

прізвищем батьки, мабуть, бачили Германа зіркою авіації, але вийшло не так. «Всі ми хотіли стати пілотами. Більшість із нас стали лузерами», – констатує сам Герман. Знаковим є вік героя, вік Христа, у людському вимірі – період своєрідного другого входження в життя [10]. Героя з таким «авіаційним» найменням вабить космос, автор часто апелює до цього. Пор.: «Час від часу мені сняться авіатори, аеродром», герой милується небом, на якому «пересипаються чорні зірки» або «зорі, обсипаючись, мов горіхи, лунко б'ються», а рідне місто персонажа названо «небесним Ворошиловградом».

Германові довелося стати на захист своїх інтересів, інтересів друзів, його стали поважати знайомі. Невипадково ім'я Герман означає «воїн» [9, с. 387], ім'я по батькові Сергійович означає «вельмишановний, шанований» [9, с. 568]. Герман-воїн захищає свою територію, стає ватажком, поважною особою. Природно, що при відборі загальноживаного в суспільстві імені для художнього твору автор вдивляється в його етимологію.

Як і в попередніх романах, більшість персонажів не мають офіційних імен, а лише прізвиська. Значним характеристичним потенціалом наділений ЛХА *Ернст Тельман*. Персонаж цікавиться німецьким озброєнням часів другої світової війни, шукає німецькі танки. Автор подає розшифровку ЛХА: «Ернст, – назвався він і простягнув руку.

- Що це в тебе за ім'я?
- Це не ім'я, це поганялово.
- Ну, а звати тебе як?
- Та так і зви – Ернст. Я вже звик».

Герман запитує у Кочі: «Хто це?

- Ернст Тельман, – відповів із задоволенням Коча, – кращий друг німецьких піонерів.

- Що за ім'я?
- Нормальне ім'я, – засміявся Коча. – Механік з аеродрому...
- А чому Ернст?
- Він перекопав тут півдолини. Шукає німецькі танки... У нього вдома цілий фашистський арсенал – автомати, снаряди, ордени. Але при цьому він не фашист, – попередив Коча. – Через це і Ернст Тельман».

Ми знаємо, що Ернст Тельман – лідер німецьких комуністів, один із головних політичних опонентів Гітлера. Ім'я Ернста Тельмана носила піонерська організація в НДР.

Виходить, що «поганялово» своє герой отримав через інтерес до старої німецької техніки. Читач так і не дізнається як насправді звали Ернста. Подібний ЛХА є у романі «Біг Мак». Тут фігурує герой *Джон Леннон*, якого С. Жадан назвав за схожість з відомим музикантом [4].

ЛХА *Федір Михайлович Достоевський* належить «старому запеклому пенсіонеру,

колишньому інкасаторові». Герман сам назвав пенсіонера *Достоевським* за схожість з іменем та іменем по батькові російського письменника XIX ст.

Героїня *Катя* має прізвисько *Червона Шапочка*. Так її назвав Герман, коли почув, що Катя батькові обіди носить, як відома казкова героїня. Пор.: «Її тато працює. А вона йому обіди носить. – *Червона Шапочка* прямо».

Персонажі *Коча* і *Шура Травмований* – «інженери-самородки, котрі врятували на своєму віку життя не однієї фури, чим і пишалися». *Коча* для Германа – гроза мікрорайону, взірць для підростаючого покоління. Автор не дає підказки для розшифровки прізвиська. В одному з інтерв'ю С. Жадана запитали: «Чи правда, що Коча змальований з образу покійного Олеса Ульяненка?» Автор заперечив це, сказавши: «Коча – персонаж минулого, він перегорів десь у вісімдесятих-дев'яностих, повністю там залишився. ...Улян, наскільки я його розумів і відчував, минулим ніколи не жив, хоча й багато про нього писав» [17]. ЛХА *Травмований* походить від апелювання *травма*. З тексту роману ми дізнаємося, що мова йде не про фізичну травму, а душевну. Автор пояснює звідки таке прізвисько: «Вихід із великого спорту став для нього важкою психологічною травмою – Травмований озлостився і розтовстів». Герой часто отримував травми під час футбольної гри, а остання травма виявилася для нього смертельною. Зрештою, напевно, так мало статися, бо вся футбольна команда «Меліоратора 91» давно спочивала на цвинтарі, а яка команда без капітана.

Персонаж *Борман* прізвисько отримав за вид діяльності та схожість з особистим секретарем А. Гітлера. Мартин Борман – «гітлерівський Мефістофель», «злий геній», alter ego (друге «я») Гітлера, він здійснював повний контроль над усією структурою рейху. Таку функцію виконує герой С. Жадана. Пор.: «...ступив на перед заступник головного, товстий голомозий чувак, якого звали *Борманом*».

До ідеологічних можна зарахувати ЛХА *Пастушок Марлен Владленович* – олігарх і член комуністичної партії. Імена *Марлен* та *Владлен* – «ідеологічно вмотивовані імена, які були популярними у сім'ях партфункціонерів та особливо активних поборників комуністичної ідеї» [1, с. 6]. Зараз такі імена скомпрометовані, бо розкриті злочини КППС. С. Жадан не випадково персонажа з таким йменням протиставляє з колективом. *Владлен Пастушок* – основний «ворог» Германа та його друзів. Ім'я *Владлен* – «післяреволюційне російське ім'я, утворене від імені вождя пролетаріату Володимира Леніна» (рос. *Владимир* + *Ленин*) [9, с. 376]. Ім'я-неологізм *Марлен* – своєрідний композит, «ідеологічний заряд якого помножувався, бо воно утворилося на честь одразу двох видатних діячів

комуністичного руху: **Маркса** та **Леніна**» [3, с. 78]. Зрозуміло, що вожді пролетаріату керували масами, вони були «пастухами» людських отар. А Жаданів герой не пастух, він – *пастушок* (зменшувано-пестливий варіант), і неважливо, чи він *Владлен*, чи *Марлен*. Пор.: «А *Владлен Марленович* чи *Марлен Владленович* – це хто? – *Бос*. *Пастушок Марлен Владленович*». («*Бос* – це головна людина в певній сфері») [16, с. 65], *пастушок* від сленгового *пасты* – вистежувати когось, шпигувати [16, с. 223]. А герой Жадана, завдяки членству в комуністичній партії, керівній посаді, вистежує й прибирає до рук державну власність, власність людей. Підконтрольний олігархові *Николаіч* перетворюється на егоїстичного нікчемного прихвосня. Він намагається втертися в довір'я до людей. Пор.: «*Николай Николаіч*, – назвався він, дістаючи звідкись з-під себе візитку, – для вас просто *Николаіч*». Таке називання героя – данина пострадянській епосі. Своєю структурою цей ЛХА виявляє неналежність до української духовної культури. Жадан з іронією повідомляє, що підбір кадрів у боса здійснювався за схожістю імен. Пор.: «Водія теж звали Коля. Схоже, в них це була обов'язкова умова при отриманні роботи». Ім'я *Микола* за словником імен Скрипник, Дзятківської означає «переможець народів» [15, с. 77], але розмовний варіант *Коля* (за словником сленгу) означає «людину, якій не довіряють» [16, с. 166].

Напрочуд оригінальними прізвиськами наділив С. Жадан «увесь золотий склад «Міліоратора-91» – команду мрії, яка рвала на шматки спортивні товариства звідси і аж до самого Донбасу». Автор не дає пояснень тому, що послужило для утворення таких ЛХА, не розшифровує псевдонімів. Ми можемо тільки догадуватись, асоціювати. Напр.: «*Саиша Пітон* з одним оком» (*пітон* – велика неотруйна змія родини удавових [5, с. 976]), «*Андрюха Майкл Джексон* із синіми церковними банями на грудях», «*Діміч Кондуктор* з наколками на повіках», *Коля Півтори Ноги* з фарбованою в біле залісиною та

гітлерівськими вусиками», *Іван Петрович Комбікорм* з вуглуватою від кількох переломів головою», «*Карпо* з *Болгаркою*, сміючись, розмахував у повітрі болгаркою, демонструючи увесь свій бойовий запал» (прізвисько утворено від апелювання *болгарка* – електрична пилка з круговим диском [5, с. 91]), *Гогі Православний* (*православний* – той, хто сповідує православ'я [5, с. 1102]), «*Вася Отрицало* з перебинтованими руками» (рос. *отрицать* – заперечувати існування, необхідність, обов'язковість чого-небудь [13, с. 411]), *Геша Баян* (за словником сленгу, *баян* – шприц [16, с. 56]), *Сір'ожо Насильник* (*насильник* – той, хто насилує, експлуатує когонебудь; гвалтівник [5, с. 735]), *Жора Лошара* (за словником сленгу *лошара* те саме, що *лох* – дурень, йолоп, людина, яку не поважають у колективі (частіше у злочинних угрупованнях) [16, с. 183]). Такі ЛХА-прізвиська вражають зневажливою емоційністю, структура їх часто зрусифікована, що відповідає «мовному режиму» в кримінальному середовищі сучасних українських міст [2, с. 133].

Серед теонімів, вжитих у романі «Ворошиловград», головне ім'я християнства Бог уживається як *Ісус*, *Отець*, *Господь*, *Спаситель* або заступається займенниками *Ти*, *Твій*. Крім цього виділяються ЛХА біблійних осіб: пророк *Даниїл*, пророк *Захарія*.

Важливими у створенні фону роману С. Жадана виступають ЛХА, що є іменуваннями реальних та історичних осіб: музикант *Паркер*, товариш *Мао*, капіталіст *Сорос*, граф *Толстой*, *В. І. Ленін*, письменник *Вільям Бероуз*.

Таким чином, С. Жадан називає своїх персонажів такими іменами, котрі характерні для конкретного регіонального узусу, де відбувається дія твору. Особлива увага автора прикута до онімів, які сприяють увиразненню літературних образів, набувають додаткових значень, авторських конотацій. Найпоширенішими є ЛХА-прізвиська та варіанти імен персонажів, які мають різне емоційне забарвлення.

Література

1. Белей Л. Власні імена українців на порозі III тисячоліття / Любомир Белей // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць) / Відп. ред. І. В. Сабадош. – Випуск 13. – Ужгород, 2009. – С. 6–11.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Белей Л. Українські імена колись і тепер / Л. Белей. – Київ : Темпора, 2010. – 128 с.
4. Вегеш А. Ономастична територія Сергія Жадана / Анастасія Вегеш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Випуск 16. – Ужгород : Видавництво УЖНУ «Говерла», 2007. – С. 74–78.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Гимбутас М. Славяне. Сыны Перуна / Мария Гимбутас // Пер. с англ. Ф. С. Капицы. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2003. – 216 с. – (Загадки древних цивилизаций).

7. Горенко О. П. Антропонімічний вимір американського романтизму : Монографія / О. П. Горенко // Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : ТОВ «ПанТот», 2008. – 312 с.
8. Жадан С. В. Ворошиловград : роман / С. В. Жадан. – Харків : Фоліо, 2010. – 442 с. – (Графіті).
9. Ісат Ю. А. Таємниця вашого імені / Ю. А. Ісат. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 736 с.
10. Котик-Чубінська М. Дорожні знаки до Ворошиловграда [Електронний ресурс] : <http://litakcent.com/2010/09/27/dvi-recenziji-na-voroshylvhrad.html>
11. Кравченко Г. В. Динаміка чоловічого іменника м. Донецька в українських та міжнародних сім'ях (20-30-і роки ХХ ст.) / Г. В. Кравченко // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І. В. Єфименко. – К., 2005. – С. 123 - 129.
12. Кравченко Л. О. До питання класифікації розмовно-побутових варіантів імен / Л. О. Кравченко // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І. В. Єфименко. – К., 2005. – С. 130 - 137.
13. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов / [под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой]. – 16-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1984. – 797 с.
14. Самохін І. Соціальний поворот Жадана [Електронний ресурс] : <http://litakcent.com/2010/10/04/socialnyj-povorot-zhadana.html>
15. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-те вид., випр. – К. : Наукова думка, 2005. – 335 с.
16. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк ; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
17. <http://vidgolos.com/57194-sergij-zhadan-u-sxidnyakiv-i-zapadenciv-spilni.html>

Вегеш Анастасія Іванівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови
УжНУ